

D'IGUALS A INFERIORS LA VIDA QUOTIDIANA DE LES DONES DEL PRAT SOTA EL FRANQUISME

I MARGA GÓMEZ INGLADA

La II República havia obert noves expectatives per a les dones que, després de la Constitució de 1931 i de l'Estatut de Catalunya del 1932, quedaven en una situació d'igualtat legal amb els homes.

A l'article segon de les disposicions generals de la Constitució ja s'establia aquesta igualtat de tots els espanyols davant la llei, sense fer cap distinció de sexe. En el títol III, de drets i deures, l'article 25 determina que *“no podran ser fonament de privilegi jurídic la naturalesa, la filiació, el sexe, la classe social, la riquesa, les idees polítiques ni les creences religioses”*. Novament, el màxim text legal de l'Estat insistia en la igualtat davant la llei de dones i homes.

La República reconeixia i atorgava el dret de vot a les dones espanyoles per primer cop a la seva història.¹ La Constitució establia el sufragi universal per als més grans de vint-i-tres anys.

¹ El primer país a concedir el vot a les dones va ser Nova Zelanda, l'any 1893. El va seguir Austràlia, que ho va fer el 1901, amb restricció, i el 1902 en les mateixes condicions que els homes

La situació de la dona respecte a la família també va experimentar una gran millora amb el nou text legal. L'article 43 especificava que *“La família està sota la salvaguarda especial de l'Estat. El matrimoni es fonamenta en la igualtat de drets per a ambdós sexes, i podrà ser dissolt per mutu acord o a petició de qualsevol dels cònjuges, amb al·legació en aquest cas de justa causa”*. D'aquesta manera quedava reconegut i legislat el dret a la dissolució legal del matrimoni.

En el mateix article 43 es recull l'obligació dels pares de vetllar pels fills. També igualava els drets dels fills naturals amb els dels nascuts dintre del matrimoni i l'obligació dels pares vers ells. Per tal de garantir aquestes obligacions i per protegir els fills nascuts fora del matrimoni, la Constitució establí la futura regulació civil de la investigació de la paternitat. El divorci quedà definitivament regulat amb la llei d'1 de març de 1932.

La Generalitat de Catalunya despenalitzava l'avortament mitjançant el decret de 25 de desembre de 1936. El decret preveia la interrupció voluntària de l'embaràs per raons terapèutiques i personals. Amb aquesta legislació es pretenia evitar els embarassos no desitjats, però, sobretot, posar fi a les pràctiques clandestines sense control sanitari ni higiènic i que provocaven una elevada mortalitat entre les dones. Les dificultats del moment, en plena guerra, l'escassa difusió del decret, el rebuig de bona part de la classe mèdica i la pervivència dels tabús socials van fer que el decret tingués una escassa aplicació. Amb tot, no deixava de ser un pas legislatiu molt important.

Per aconseguir la igualtat real de les dones, l'Estat es comprometia a assegurar les condicions per a una existència digna, tot regulant el seu treball i protegint la maternitat. Pel que fa a l'educació, un altre dels puntals per a la dona, s'estableix l'escola unificada, la laïcitat i els ajuts econòmics.

D'aquesta manera es pot determinar com bona part de la legislació civil de la República anava encaminada a aconseguir la igualtat real entre homes i dones. Només així es pot entendre que dones com M. Pepa Colomer poguessin desenvolupar les seves inquietuds en un pla d'igualtat respecte als seus companys homes. Colomer va ser la primera dona pilot de l'Estat espanyol amb un títol oficial i va ser companya i amiga d'una altra pionera, Dolors Vives, la segona catalana a aconseguir titulació. M. Pepa Colomer va tenir importants vincles afectius amb el Prat, que

anaven més enllà de l'ús de l'aeròdrom Canudas. Ella va ser instructora de vol de l'escola, va fer nombrosos vols comercials i va participar activament durant la guerra en tasques de suport als soldats que combatien al front. Juntament amb el seu marit, Josep M. Carreras, es va exiliar a Anglaterra i només tornava a Catalunya per visitar familiars i amics, entre ells els Monés i els Fornés del Prat.

D'altra banda, la dona pratenca havia iniciat una tímida obertura a determinats àmbits fins aleshores tinguts com a exclusivament masculins. En aquest sentit, trobem algunes dones a les juntes directives d'entitats culturals locals, en especial a les de caire més obrerista, com l'Ateneo Libertario o Los Amigos de México. També, durant la guerra, per primer cop, una dona arribà al consistori. Va ser Josefa Navarro Arroyo, regidora del PSUC, amb la renovació del consistori del 17 de setembre de 1938.

Durant la Guerra Civil, la dona va tenir un paper actiu com mai abans l'havia tingut. Ultra la imatge de la miliciana que combat al front, colze a colze amb els companys, utilitzada també com a imatge propagandista, les dones van desenvolupar tasques tradicionalment masculines a la rereguarda. Les autoritats republicanes propiciaven aquesta imatge, que era més ben vista a l'exterior que la de les milicianes. Com escriu Giovanni C. Cattini:

“La domesticitat era ara utilitzada en defensa de la República: eren les mares combatents, les heroïnes de la rereguarda, les encarregades de constituir un model per a totes les dones republicanes. Sense que en discutissin obertament les raons, les mateixes revistes femenines defensaven que el millor lloc de la dona era la rereguarda, argumentant la incapacitat militar i la millor predisposició per a un treball allunyat del front”.²

Les dones van ocupar els llocs de treball que els homes deixaven per anar al front i que calia continuar mantenint per no trencar el funcionament diari de pobles i ciutats, i per produir material per als combatents republicans. Això, sense oblidar que una bona part d'elles va haver d'assumir el paper de cap de família, que fins aleshores els havia estat negat.

² Cattini, Giovanni C. “La dona entre la guerra i la revolució. L'ocupació de l'espai públic i la superació de les restriccions de gènere tradicionals” a *Breu història de la Guerra Civil a Catalunya*. Barcelona, edicions 62, 2005. Pàg. 329

LA LEGISLACIÓ FRANQUISTA

La derrota republicana va posar fi als somnis d'igualtat de les dones. Amb la nova legislació amb què es va bastir el nou règim, quedava anul·lat el corpus legal que havia regit durant la República. Moltes de les noves lleis s'havien dictat i aplicat en el territori que controlava el govern de Burgos i, a mesura que avançaven les seves victòries, s'anaven imposant arreu.

L'1 d'abril, el darrer comunicat de guerra feia extensiva al conjunt del territori una legislació que, en el cas de les dones, els treia tots els guanys polítics, socials i econòmics que les havien portat a un marc d'igualtat, si més no, teòric, respecte als homes i les tornava a una nova etapa de submissió als mascles, pares, marits, germans o tutors. Les lleis es van aplicar amb caràcter retroactiu, cosa que va provocar gravíssimes situacions personals i familiars.

Si bé les dones van quedar en una situació d'inferioritat legal, equiparable a la dels menors d'edat, no era així pel que feia a l'aplicació de les mesures repressives. Davant dels tribunals creats per a la repressió, com ja hem pogut veure, homes i dones eren jutjats de la mateixa manera. Si hi ha menys dones represaliades que homes, la raó no cal buscar-la en una tolerància de les noves autoritats franquistes, sinó en el fet que, com altres vegades, la igualtat real costa més d'assolir que la legal i les dones tot just havien començat a sentir-se lliures i amb poder de decisió propi i s'havien iniciat tímidament a l'esfera pública, política o sindical. Amb tot, moltes dones van ser sotmeses a càstigs públics humiliants. Al Prat, a algunes dones, els van tallar el cabell al zero i les van obligar a prendre oli de ricí. Després, els van donar una escombra i els van fer escombrar tots els carrers del poble. Mentre escombraven, el purgant feia efecte, però no podien deixar d'escombrar. Elles ploraven per la humiliació i la vergonya a què van ser sotmeses.

La legislació de l'Estat franquista, a partir de la llei de 8 de maig de 1939, anul·lava tota la legislació, de qualsevol condició, dictada per elements no addictes al Movimiento a partir del 18 de juliol de 1936. A la pràctica, per a les dones, va representar la pèrdua de tots els guanys

■ Commemoració de l'ocupació del Prat del 25 de gener

aconseguits. Per descomptat, es va prohibir l'avortament i es va criminalitzar la seva pràctica. Es van suprimir totes les referències a la contracepció i a la prevenció d'embarassos no desitjats. La llei per a la "*Protección de la Natalidad, contra el aborto y contra la propaganda anticonceptiva*" prohibia qualsevol interrupció de l'embaras, fins i tot en els casos en què es posava en perill la vida de la mare per tractar-se d'embarassos extrauterins, inviablès medicament i altament peril·losos per a l'embarassada. En definitiva, les dones van tornar a perdre el dret a decidir sobre el propi cos.

La legislació franquista tornava a establir el delictes d'adulteri per a les dones i era tolerant, amb penes gairebé ridícules, per als marits ofesos que exercien la violència contra les dones o els amants com a venjança.

La derogació, amb efectes retroactius, de la llei de divorci va tenir més conseqüències. Durant la guerra, tots els matrimonis eren civils i, amb la nova legislació, totes les parelles que s'havien casat amb posterioritat al 18 de juliol de 1936 van haver de passar per l'església a validar la seva unió. Al Prat, amb el temple parroquial destruït, els oficis religiosos te-

nien lloc al cinema Moderno, expropiat als seus propietaris. Aquest nou matrimoni s'havia de celebrar si no es volia estar en una situació il·legal d'amistançament i deixar els fills en la condició d'il·legítims.

Pitjor ho tenien els que acollint-se a la llei del divorci havien refet legalment la seva vida amb una altra parella. De cop, es van tornar a trobar casats amb una persona a la qual ja no els unia cap vincle sentimental i que, potser, també havia formalitzat una altra unió. Evidentment, els fills de les persones divorciades que havien refet la seva vida amb una altra parella passaven a la condició d'il·legítims. Aquests nous matrimonis no es van poder legalitzar de cap manera i només la defunció de la parella anterior, amb la condició de vidu o vídua guanyada, podia permetre un altre matrimoni. Moltes parelles es van atrevir a continuar juntes, malgrat anar contra les lleis del règim, però a l'hora de tenir prestacions econòmiques de l'Estat, com ara pensions de viduitat, o herències, els beneficiaris eren les parelles del primer matrimoni i els fills que haguessin tingut, cosa que deixava el company o la companya de molts anys i els seus fills totalment desprotegits i sense dret a reclamar res.

Des del punt de vista econòmic, la dona tornava a dependre del pare o del marit. L'advocada Magda Oranich ho explicava: *"L'esposa no tindrà ni tan sols la possibilitat d'administrar els seus propis béns. Si el marit li permet de treballar, el seu sou passarà, íntegre, a formar part de la comunitat de (ganancials) del matrimoni administrada sempre per l'espòs. No podrà fer res sense la seva llicència marital, que li serà necessària pera gairebé tots els actes de la seva vida. Per acceptar herències, àdhuc la dels seus propis pares, per obrir un compte corrent, per comprar qualsevol cosa..."*³

La dona catalana, gràcies al règim de separació de béns, gaudia d'una major independència econòmica que la resta de dones de l'Estat, i podia efectuar actuacions en matèria patrimonial sense necessitar de l'autorització del marit.

3 Oranich, Magda. "L'Estat franquista i la dona. Crònica d'una injustícia". *L'Avenç*, juliol-agost 1977, núm. 4, pàg. 46

EL TREBALL

Tradicionalment, la dona pratenca feia feines agrícoles tot i la lenta incorporació a les indústries implantades recentment. Compaginava les tasques domèstiques amb unes hores de treball al camp però, en no tenir una jornada laboral plena, no figurava inscrita en els censos obrers ni era tinguda en compte a les oficines de col·locació que els sindicats obrers Controlaven des del 1936. D'altra banda, les dones pageses que vivien a les masies contribuïen activament a l'economia domèstica, però no disposaven de cap ingrés propi i es veïen obligades a dependre econòmicament del cap de família.

Després de la guerra, la situació es va veure agreujada per les dificultats econòmiques de les famílies, moltes de les quals estaven trencades a causa de l'exili o la repressió, i per la manca d'aprovisionaments després de tants mesos de guerra. Moltes dones van haver de suplir el treball dels pares o dels marits per tirar endavant la família. Sense formació i sense experiència, i marcades com a roges, moltes van haver d'espavilar-se com van poder, fent feines al camp o netejant cases.

A la indústria, les que no tenien un vincle directe amb represaliats van poder trobar feina, perquè la guerra havia provocat una important falta de mà d'obra que es va suplir, temporalment, amb dones. Aquesta realitat contrastava amb la imatge de dona dedicada a la llar i a la família que el règim volia imposar. En aquest sentit el "Fuero del trabajo" (9 de març de 1939) prohibia el treball nocturn de les dones i dels infants, en un pretès paternalisme que igualava davant la llei, com si es tractés de protegir el mateix, dones i infants, o dit d'una altra manera, dones i menors d'edat. A més, en el mateix article del Fuero es deia que l'Estat *"liberará a la mujer casada del taller y de la fábrica"*.

En aquest mateix sentit, una ordre de 26 de març de 1946 privava del plus familiar les famílies en què la dona treballés.

Amb tot, no hi havia cap llei que prohibís el treball dels infants, i molta canalla de la postguerra treballava en tot allò que podia. Amb vuit o nou anys, la Conxita Lirón ja acompanyava la seva mare a treballar l'arròs i això li va provocar importants problemes respiratoris. Les nenes feien de minyones a les cases i això volia dir fer de tot, sobretot a les cases

de pagès. La Conxita Lirón recorda com amb onze anys feia tota mena de treballs domèstics. Fregava el terra amb un raspall gruixut amb sal-fumant rebaixat amb aigua i respirava directament els gasos tòxics que desprenia. La seva germana Anna era tan petita que en una de les cases on va treballar, li van posar un banc perquè arribés a la pica per fregar els plats. Els nois solien treballar al camp, fent tota mena de feines.

Quan l'arribada de nous emigrants al Prat va compensar els buits demogràfics, el treball de les dones ja no era necessari, fora de determinades feines assimilades tradicionalment a les dones: oficinistes, telefonistes, etc. Aquest fet no era només local i la legislació franquista posa cada cop més traves al treball de les dones.

Una d'aquestes mesures era l'obligatorietat de deixar el lloc de treball en contraure matrimoni. En els contractes de treball que La Seda feia signar a les seves treballadores hi havia una clàusula addicional que especificava aquest punt. Aquest és el cas de Maria García Costa, que va treballar a La Seda des de 1950 fins al 1960, l'any en què es va casar i en què, per tant, va plegar forçosament de la fàbrica. La clàusula deia:

■ Treballadores de la secció de manipulació de cons de la fàbrica de La Seda, l'any 1949

“La firmante del presente contrato queda enterada que con arreglo a las normas que se establecen en el apartado 5º del artículo nº 83 de la Orden de 23-5-50, en caso de contraer matrimonio causará automáticamente baja en la Empresa por excedencia forzosa, percibiendo una dote según lo previsto en dicha orden”. En el cas de La Seda, aquesta indemnització, anomenada subsidi de nupcialitat, era l'equivalent a dues mensualitats de la treballadora.

L'Anna i la Conxita Lirón van aconseguir treballar a La Seda. Per a les dues, després de tantes feines mal pagades, tenir un sou fix era un gran descans. La Conxita ja havia treballat un temps a La Papelera, però va tenir la sort de poder canviar a La Seda, que pagava millor. A les dues, però, les van obligar a plegar l'any 1956 quan es van casar.

Per culpa d'això, a l'Anna, li van faltar uns mesos de cotització per tenir de gran el dret a la pensió de jubilació. Després de casades, van continuar treballant i van estar a *l'embarc*, preparant les verdures que havien d'anar a França. Recorden aquella feina com una de les més dures que van fer, perquè a ple hivern passaven molt de fred i els enciams venien tots glaçats.

LA NOVA MORAL

El règim franquista imposà un nou ordre moral, estricte, que abastava des de l'esfera pública a la privada. Com es recollia en els llibres escolars d'aquells anys, la família era considerada com *“la primera i más fundamental de las unidades de convivencia”*. Els mateixos llibres dividien les famílies en completes, si el matrimoni tenia fills, i incompletes, si només el formava la parella.

La família era el puntal de la societat i la finalitat del matrimoni era la procreació; en conseqüència, el règim creà la Caja Nacional de Subsidios Familiares, que atorgà préstecs per a la nupcialitat i premis a la natalitat. La premsa de l'època, diaris, ràdios i el NODO recollien els guanyadors del premi a les famílies més nombroses, una imatge que es repetia any rere any.

Per protegir la família, l'Estat franquista va dictar lleis que penalitzaven els anomenats delictes sexuals, a més de tantes altres lleis

que, com ja hem vist, repercutien amb especial duresa sobre les dones: l'avortament, la propaganda contraceptiva, l'adulteri, etc.

La prostitució, paradoxalment, si tenim en compte aquests precedents, no va ser declarada il·legal fins a l'any 1956.

Durant els anys més difícils del franquisme van proliferar els establiments de prostitució i els meublés, freqüentats per homes de tota condició econòmica i social. Per a moltes dones, sense altra possibilitat laboral, la prostitució era l'única solució per sortir de la misèria i, en molts casos, per tirar endavant la família.

Al Prat, el prostíbul més conegut era cal Saboia. Era una casa de pagès de planta baixa, situada tocant al riu, entre l'avinguda Josep Anselm Clavé i el carrer d'Ignasi Iglesias. A l'entrada hi havia un gran taulell i tauletes per seure els clients. Les noies que hi treballaven no eren del Prat, perquè l'escàndol hauria estat massa gran per a una comunitat petita com la pratenc, però sí que ho era la clientela.

El Bar Saboia existia com a centre de prostitució autoritzat des del 1931 i al llarg de la seva existència, va passar per diferents situacions. Durant la guerra, i en especial per les pressions dels anarquistes que s'oposaven radicalment a la prostitució, el local va ser clausurat. Acabada la guerra va tornar a obrir i va seguir actiu, malgrat les pressions dels grups catòlics, com els Pares de Família, fins a la prohibició oficial de l'any 1956. Amb tot, hi ha testimonis documentals que encara va subsistir un temps emmascarant l'activitat que s'hi feia.

Les autoritats sanitàries tenien clars tots els mals que ocasionava el sexe. Per això en unes instruccions sobre malalties venèries, després de descriure les seves terribles conseqüències, conclouien:

“Es evidente que para prevenir las enfermedades venéreas lo mejor sería practicar la continencia sexual hasta el momento del matrimonio. En todo caso, hay que evitar todo contacto sexual con mujeres fáciles, ya que, en principio, puede considerarse que toda relación sexual fuera del matrimonio entraña un peligro de contagio”.⁴

4 AMEP. Sanitat Informes-ordres. Circular del 12 de maig de 1941

Aquest escrit està fet en clau masculina: les dones són la causa del contagi, mai les víctimes, i, per descomptat, no preveu la possibilitat que homes casats encomanin la malaltia a les seves esposes. L'Ajuntament en va enviar una còpia a les fàbriques locals, perquè aquestes recomanacions fossin tingudes en compte pels obrers que, segons la mentalitat de l'època, tenien més temptacions.

Les autoritats no abaixaven la guàrdia en el control permanent de la moralitat, en especial durant els mesos d'estiu, quan hi havia el perill que la calor fes relaxar les formes correctes.

La temporada de bany era un perill afegit i el Govern Civil de Barcelona reiterava, any rere any, les ordres a l'Ajuntament del Prat, perquè extremés les mesures de control. Serveixin d'exemple les ordres de l'estiu de 1949:

“Por orden de la superioridad, y a fin de evitar las manifestaciones de inmoralidad que, en detrimento de la cultura y buenas costumbres, se vienen observando en las playas y lugares concurridos, durante la estación veraniega, se prescribe lo siguiente:

PRIMERO.– El traje de baño ha de cubrir pecho, espalda y costados, llevando falda el traje femenino, y amplio pantalón de deporte, el masculino.

SEGUNDO.– Se prohíbe terminantemente el traje de baño confeccionado en dos piezas.

TERCERO.– Igualmente se prohíbe llevando puesto el traje de baño, hacer excursiones en cualquier clase de embarcaciones o coche, asistir a bailes, permanecer en bares y restaurantes y paseos por las calles de la localidad.

CUARTO.– Ha de evitarse a toda costa, el hecho bochornoso de que hombres y mujeres se vistan en la playa.

Para llevar a cabo el cumplimiento de lo anteriormente expuesto, esa Alcaldía deberá servirse de la Guardia Urbana, que prestará el correspondiente servicio de vigilancia, pudiendo dicho cuerpo reclamar el auxilio de la Guardia Civil, cuando las circunstancias aconsejaren recurrir a tales extremos”.⁵

5 AMEP. Moralitat Ordre del Govern Civil de la Província de Barcelona del 9 d'agost de 1949

■ Dona cosint, anys 50

LA DONA I LA SECCIÓN FEMENINA

El Règim, d'acord amb la jerarquia eclesiàstica, va articular una xarxa de domini sobre la població femenina, encaminada a vetllar pels bons costums i per la moralitat de la població.

La Falange Española, fundada per José Antonio Primo de Rivera l'any 1933, un partit d'ideologia feixista, es va convertir durant molts anys en un dels puntals del regim de Franco. La Sección Femenina, dirigida per la seva germana Pilar Primo de Rivera, era la branca femenina del partit i va ser l'encarregada del control polític-social de la dona sota el nou règim.

Sota la direcció de la Sección Femenina, es va implantar el Servicio Social, creat durant la guerra pel govern de Burgos i reorganitzat el 31 de maig de 1940. Durant sis mesos, les dones –amb l'excepció de les casades, les vídues amb fills, les monges i les òrfenes de *Caídos*–, havien de fer una prestació a la patria que venia a ser l'equivalent femení de la mili dels nois.

La formació consistia en una instrucció teòrica, sobre qüestions domèstiques i els principis del Movimiento i de la Falange, i una part pràctica en forma de treball en algun centre relacionat amb la infància o la beneficència.

En teoria, el Servei no era obligatori, però era imprescindible per a múltiples facetes de la vida quotidiana, com ara obtenir un títol acadèmic, treure el passaport o el carnet de conduir, etc.

Tot el sistema anava encaminat a l'exaltació dels valors de la dona en el si de la família i a l'exaltació de la maternitat. La dona, que havia de retre obediència al marit, tenia com a missió fonamental la reproducció, per descomptat, només tolerada dins de la institució familiar. El plaer era un concepte tabú i el sexe només s'entén amb aquesta finalitat reproductiva i com a deure de la dona vers el marit.

La dona havia de tenir en tot moment una imatge cuidada i molt femenina. La idealització de la feminitat s'accentuava a través d'un discurs antifeminista, sumís i d'inferioritat. Per contra, s'exaltaven personatges històrics com Agustina d'Aragó, Isabel la Catòlica o Santa Teresa de Jesús, totalment manipulats i tergiversats com a model del nacionalcatolicisme imperant.

El Prat comptà des del 1950 amb una publicació periòdica pròpia, *Prat, portavoz de la vida local*. Aquesta publicació tenia espais dedicats a les dones, presidits, però, per un masclisme d'allò més ranci i per comentaris ofensius que es van mantenir al llarg dels anys en que s'edita. Aquí en teniu dos exemples, dels molts que es poden trobar. En el primer número es podia llegir:

“Debes tener también buenos modales. Hay mujeres que para dirigirse a su esposo emplean un tono y un lenguaje que no osarían emplear para dirigirse a un lacayo”.⁶

Dos anys més tard, les coses no havien millorat, més aviat semblava que empitjoraven:

⁶ *Prat, Portavoz de la vida local*. Núm. 1, 1 de gener de 1950

■ Entronització de la Mare de Déu del grup escolar Joan Maragall, al seu pas pel carrer Ferran Puig, anys 50

“¿Iban nuestras abuelas tan descocadas como las ‘jóvenes’ cuarentonas de hoy? Los domingos, especialmente, y dentro de ellos por la tarde, el espectáculo tiene algo de babilónico. No es necesario llegar hasta la playa para ver y admirar (?) mamás de espaldas de color de langosta asada (algó así escribía no ha mucho nuestro admirado Josep Pla), adiposas porciones de carne alicaídas y bamboleantes, sudorosas y polvorientas piernas... ¿para que seguir? ‘Todos lo estamos viendo’.”⁷

LES DIFICULTATS D’ALIMENTACIÓ, LA BENEFICÈNCIA I L’ESTRAPERLO

Durant el temps que durà la guerra, en especial a partir del desembre de 1936, van començar a escassejar molts productes de primera necessitat. En els darrers mesos, a la zona republicana, a molts pobles i ciutats, en especial

⁷ Prat, *Portavoz de la vida local*. Any III, núm. 10, 16 d'agost de 1952

a Barcelona, es va saber que era la fam. El final de la guerra, a part de les almoines en forma de pa i altres productes que repartien els soldats, no va significar cap millora pel que feia als proveïments i a la subsistència diària.

Així, un dels problemes més greus a que va haver de fer front la població del Prat, com a tants d'altres llocs, era la dificultat per aconseguir productes de primera necessitat. A la manca de recursos econòmics, calia afegir-hi les quotes i racionaments a que van ser sotmesos productes tan bàsics com el pa, la llet, la carn, etc. En alguns casos, els problemes venien donats per l'escassetat de la producció, però en molts d'altres derivaven de les traves legals establertes per al seu control.

Aquestes traves impedièn la lliure venda, però, per contra, afavorien el mercat negre. El tabac era un dels productes amb què es feia més comerç il·legal. Tots els productes bàsics estaven racionats: el pa, l'arròs, l'oli, el sabó, etc. i, per descomptat, la carn de porc, l'única que veien, i les arengades. Quan arribava un producte, es feien llargues cues, perquè encara que tinguessis els cupons, si s'acabava, et quedaves sense.

L'Estat franquista, amb una voluntat clarament propagandista, va crear organismes i institucions, com ara l'Auxilio Social o les Juntas Provinciales de Beneficencia, destinats a cobrir les necessitats elementals de la població més necessitada. Aquests organismes no disposaven d'una dotació econòmica per dur a terme les tasques que els eren assignades. Els seus ingressos procedien de les aportacions obligatòries de tots els ciutadans.

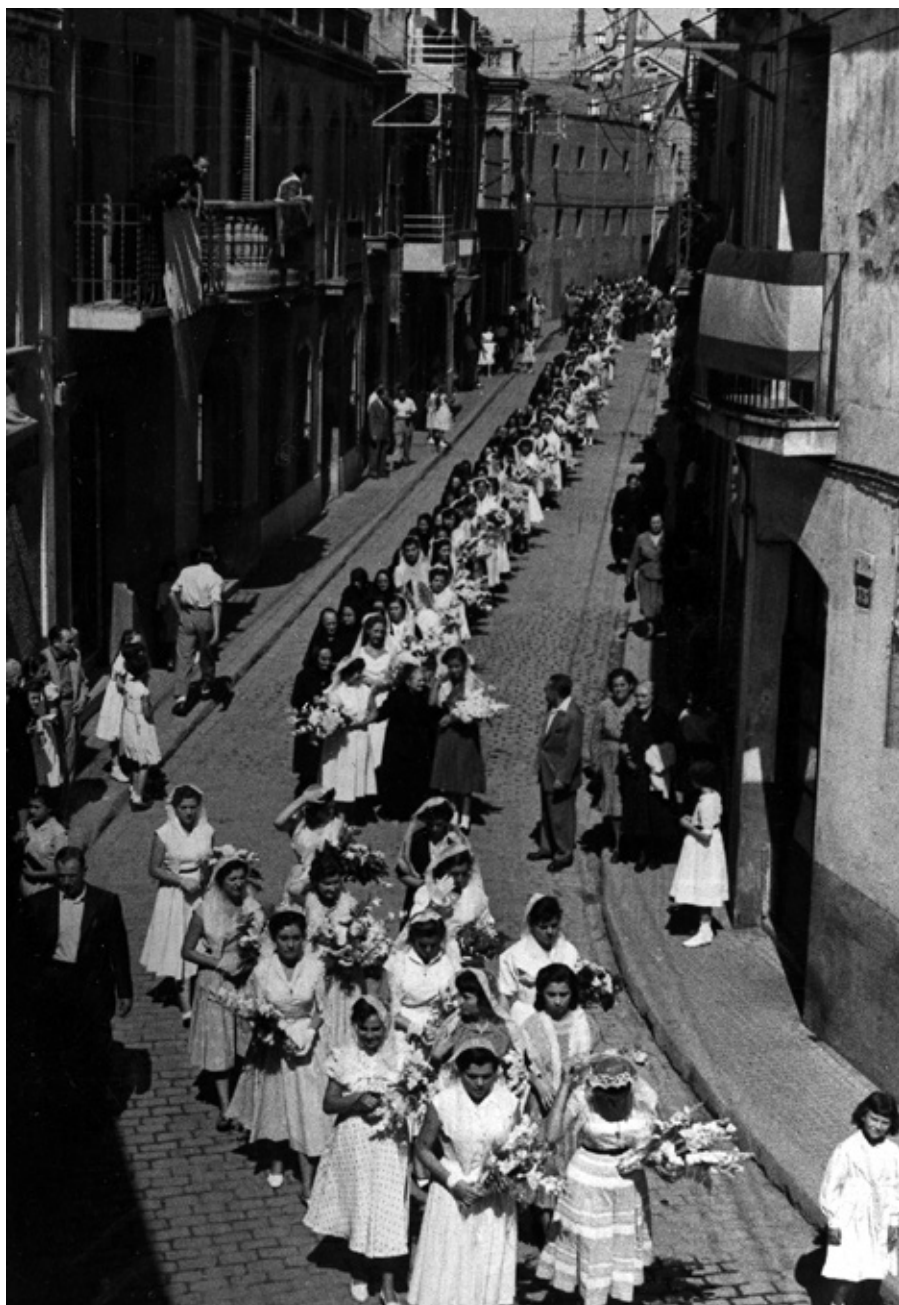
En aquest sentit, es va crear el *Día sin Postre i el Día del Plato Único*, que consistien a lliurar els diners equivalents a les postres d'un dia i al segon plat d'un àpat. Tot i que la filosofia d'aquestes accions feia incidència en la voluntat d'ajudar els necessitats –molts d'ells com a conseqüència de la guerra–, a la pràctica es va convertir en una aportació econòmica regulada i obligatòria, i se sancionava els infractors. Venia a ser, per tant, una mena d'impost afegit als que ja hi havia i que repercutia negativament en la difícil situació econòmica de bona part de la població. A més, no deixava de ser profundament sarcàstic parlar de privar-se de les postres o de no menjar un segon plat quan, per a moltes famílies, això, tan una cosa com l'altra, era un luxe impossible d'abastar.

Al Prat, com a tot arreu, la recaptació la feia l'Ajuntament i els diners s'enviaven a la Junta Provincial de Beneficència de Barcelona. El control del

compliment es feia a les cases particulars i als establiments públics. Al Prat s'aplicà a les fondes i cases de menjars des del 1939. Pel que fa a les famílies, les aportacions econòmiques es fixaven a partir d'unes fitxes referides al camp de família en les que, en forma de declaració jurada, es recollien les dades econòmiques per tal d'establir la quantitat que calia pagar.

A partir del 1950, al Prat se celebraran els populars *Homenajes a la Velleja*, en els quals la dona tindrà un paper simbòlic molt important. Els actes els organitzava la *Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros*, amb la col·laboració de l'Ajuntament, entitats diverses i particulars. Era una forma de beneficència encoberta en una època en que la vellesa estava desatesa per les institucions públiques. L'homenatge anava adreçat a les persones més grans de 79 anys, generalment vídues, amb escassos recursos econòmics. El dia de la festa, acompanyats d'una padrina, assistien a missa i presenciaven diversos espectacles. Com a complement dels actes, l'entitat bancària els lliurava una llibreta d'estalvis amb una petita aportació econòmica.

L'Encarna Cabrera, com tants d'altres nens i nenes de la postguerra, recorda la seva experiència i les dificultats que la seva família va passar. La mare i l'avi treballaven tot el dia al camp. Al matí, ella i els seus dos germans més petits, un noi i una noia, menjaven el pa moreno que els corresponia del racionament i ja no hi havia res més. Per això, anaven a dinar al menjador que l'Auxilio Social tenia en un local entre l'espardenyeria del Sr. Aragó i el bar Piculín. El menjar el servien unes noies de famílies benestants que anaven vestides amb una bata i un davantal blancs. Abans de servir-los el menjar, els feien resar, i aquelles noies s'estranyaven de les maneres i de la gana que tenien els nens! L'Encarna recorda com la base de tots els menjars que els donaven era el moniato, que deixava sempre el mateix regust dolç a qualsevol plat. Va arribar a avorrir tant aquell sabor, que mai més n'ha pogut tornar a menjar. La Conxita i l'Anna Lirón també anaven als menjadors, però un dia, en un plat de bròquil amb mongetes, hi van trobar una eruga tan grossa que ja no hi van tornar més i això que elles no eren gens primmirades. El menjar que repartien el portaven els pagesos i sempre que n'hi havia, els donaven una peça de fruita del temps. De vegades, a La Seda repartien galetes i un got de llet a la canalla.

■ Homenatge a la vellesa, les padrines amb les àvies, al seu pas pel carrer Ferran Puig. Es poden veure les banderes espanyoles penjades als balcons.

La mare de l'Encarna anava cada dia a una casa del carrer Frederic Soler on hi havia les destinadores, les dones a qui els pagesos encarregaven la selecció de les jornaleres que havien de treballar aquell dia. Si tenies sort o, el que era el mateix, si els queies bé, la destinadora t'enviava a un bon camp i si no, et feia anar a un dels més allunyats i dolents. Això era molt important, per moltes coses i perquè les treballadores menjaven al camp. Els pagesos els deixaven agafar tot el que podien menjar aquell dia. No es podien emportar res cru a casa, però sí el que havia sobrat, ja cuit, del dinar: patates, carxofes, pastanagues, etc. Elles omplien el tupí, una mena d'olla allargada amb tapa, tant com podien, perquè sobrés la major quantitat possible de menjar, perquè allò seria el que tindrien a casa per sopar.

Per a la supervivència diària de la família, la canalla era molt important. La gana espavila i els nens del Prat n'eren molt, d'espavilats. A les cansaladeries, cada tarda, preparaven les botifarres, que bullien en unes olles molt grans. De vegades se'n rebentava alguna i ja no es podia aprofitar. El que quedava a l'olla després de la cocció, el rebufat, ho anaven a buscar els petits amb la lletera. Després de fer la cua, la satisfacció era poder menjar aquella mica de *carn*, si més no en tenia el gust, barrejada amb farinetes de blat de moro o de qualsevol altra manera.

Una altra dificultat era aconseguir alguna cosa per encendre el foc i poder escalfar el poc menjar que hi havia, i aprofitar aquella mica d'escalfor per protegir-se del fred de l'hivern. Molta canalla d'aquells anys tenia les mans plenes de cremades. Se les feien quan anaven prop del riu a buscar, amb la seva galleda de zenc, carbó per al fogonet de casa. Cada tarda sortien de La Papelera vagonetes plenes del carbó que treien dels forns quan els netejaven. L'abocaven fent piles, sobre les quals es llançaven nens i nenes per recollir els trossos millors. El carbó era calent, però no es podia perdre el temps perquè no se t'avancés un altre. Les germanes Lirón anaven a la platja a recollir les canyes i els palets que arrossegava l'aigua. Si algun cop trobaven una branca d'arbre era festa grossa.

Les autoritats sanitàries, tot i que amb molta discreció, per tal d'evitar l'alarma social, però també per l'efecte contraproduent per a la seva imatge, advertien les autoritats locals del perill d'epidèmies. Molta d'aquella

canalla que anava creixent durant els primers anys de la postguerra, mal alimentats i sense medicació adequada van ser les víctimes de la tuberculosi. L'Encarna Cabrera recorda amb dolor els molts companys i companyes que va perdre per culpa de la malaltia.

Les autoritats es veien obligades a prendre mesures:

“En el parte semanal de esta localidad se señala algún caso de fiebre tifoidea por lo que procede envíe a esta Jefatura una persona para recoger vacuna antitífica y fichas epidemiológicas de la citada enfermedad, al objeto de practicar la vacunación con carácter de obligatoriedad en todas las personas convivientes y en relación con los enfermos”.⁸

Una de les possibles sortides de la misèria absoluta era l'estraperlo. Molta gent del Prat hi va haver de recórrer per poder posar un plat a taula. Com hem pogut veure a l'apartat sobre les presons, el petit estraperlista era, generalment, una dona sobre la qual havia recaigut una bona part de la responsabilitat de portar la família. Sense formació i sense altres recursos, solien compaginar les feines esporàdiques al camp o els treballs de neteja en cases particulars amb la distribució il·legal de productes de primera necessitat, que escassejaven i que estaven sotmesos al racionament. Són nombrosos els casos que hem pogut conèixer, però els dramàtics fets que van envoltar la vida d'Antònia López, coneguda com *Antònia l'estraperlista*, fan que la seva història tingui un interès especial.

Filla d'una família ben situada de Lorca, es va casar després de ser *raptada* –una tradició popular a molts pobles del sud– pel seu futur marit. Amb ell, es va instal·lar al Prat i van fundar una família. El marit va trobar feina a La Papelera, però estava delicat d'un pulmó i no sempre podia treballar. L'Antònia va tenir molts fills, alguns de bessons (fet que va contribuir a minar la seva salut), però només en van sobreviure cinc.

Acabada la guerra, es va haver d'espavilar i tirar endavant la família sense gaire ajut del marit. L'Antònia tenia unes determinades porteries de Barcelona on portava els productes, després eren els porters els que s'encarregaven de fer les vendes al veïnat. L'Antònia només feia la dis-

⁸ AMEP Prevenció. Ordre de la Jefatura Provincial de Barcelona de 25 d'agost de 1945

■ Antònia López amb 18 anys

■ Antònia López amb el seu marit, Javier Lirón, i els seus fills

tribució, tot i que també venia algunes coses a casa seva. Generalment, l'estraperlo el feia amb menjar que a Barcelona era molt ben rebut: mongetes, arròs, tramussos, farina, etc.

De vegades, anava a Vilanova o a Reus amb tren i portava, sobretot, arròs i oli. L'Antònia era molt coneguda i quan altres estraperlistes d'altres pobles sabien que ella era al tren, buscaven el seu vagó, perquè es passava el viatge cantant i explicant acudits. A les estacions, el personal també estava *compinxat* amb les estraperlistes i, a canvi d'algun producte, feien els ulls grossos, les avisaven si hi havia guardes i, fins i tot, els guardaven algun paquet.

L'Antònia era molt desperta i se les pensava totes per poder passar els paquets. De vegades havia viatjat en trens de càrrega i fins i tot al sostre dels vagons. S'havia arribat a fer unes faldilles amb tot de bossetes cosides per dins per amagar-hi l'arròs. Era tan convincent que una vegada va aconseguir que un mossèn li amagués un paquet sota la faldilla de la sotana. Molt sovint estava embarassada, per això no estranyava ningú veure-la amb panxa, tot i que alguna vegada era del paquet que amagava! Això sí, ni amb llàgrimes aconseguia que els Carrabiners o la Guardia

Civil no li confiscuessin la mercaderia si l'enxampaven, és clar que en aquells anys de postguerra, ells eren els primers que també participaven en les vendes clandestines de tot el que confiscaven.

La seva canalla també participava en l'estraperlo. Moltes vegades, per no ser enxampada al Prat, l'Antònia agafava trens que no hi paraven. Els nanos anaven al costat de la via, darrera la fàbrica de vidre de la Rambla, i ella llançava els paquets per la finestra amb el perill que, alguna vegada, els odres d'oli es rebentaven i s'esgarrava el negoci. Una vegada, l'Antònia va passar un cistell a la Conxita, la seva filla gran, que tenia uns vuit anys. La nena va veure la parella de la guàrdia civil, va intentar amagar-lo en un canyís, però la van enxampar i la van portar detinguda a casa. Ella patia, perquè no descobrissin els altres paquets que portava la mare. Va aconseguir que una coneguda anés a casa a avisar l'Antònia. Quan els guàrdies hi van arribar, no van trobar res, però igualment se la van emportar a la caserna. La van interrogar, però no li van treure res i la van haver de deixar anar. L'Antònia va tenir molta sort, perquè mai no va estar detinguda.

Un dia, tornava amb bicicleta de Barcelona amb la seva filla Anna. Estaven fent la Gran Via i l'Aeroport i hi havia força trànsit de camions. Elles anaven darrere d'un carro i d'un altre ciclista quan, de cop, un camió se'ls va tirar a sobre: el carro i el ciclista el van poder esquivar, però a l'Antònia la va enganxar de ple i la va arrossegat fins a la cuneta. L'Anna, miraculosament, no es va fer res. A l'Antònia, la van portar al Clínic, però les ferides eren molt greus i va morir poc després. Tenia 42 anys. A la seva mort, la família es va haver de desfer i els seus fills es van posar a treballar en diferents cases de pagès. Al menys ara tenien el menjar segur.

Paral·lelament, es va desenvolupar un mercat negre de majors dimensions que tenia a veure amb els intents de les autoritats de controlar la producció agrícola. Molts pagesos intentaven desviar una part de la collita d'aquest control. D'altra banda, el món de la delinqüència organitzada també es va beneficiar de les misèries de molta gent i es van arribar a fer importants fortunes, fins i tot entre càrrecs públics. Al Prat, els soldats moros que van entrar amb les tropes franquistes van muntar una paradeta a l'*Ensanxe* el carrer de Mossèn Cinto Verdaguer, on venien,

amb tota impunitat, tota mena de productes que havien agafat dels magatzems dels sindicats i de cases de gent que havia hagut de fugir; això sí, a la canalla els donaven algunes llatinadures de franc.

El risc i les conseqüències no van ser els mateixos per a tots. La millor manera de participar-hi era pertànyer als mateixos organismes d'intervenció de l'Estat o bé tenir algun càrrec oficial d'importància. El risc augmentava a mesura que anava disminuint la influència política o econòmica d'aquells que comerciaven en el mercat negre, i el pes de la justícia queia sobre els més dèbils. Evidentment, en l'últim graó hi havia tota aquella munió de dones, mestresses de casa i mares de família que amb prou feines aconseguien el just per anar fent. Els càstigs contra elles tenien també la voluntat d'exemplaritat i d'espantar la població. En molts casos ho van aconseguir, perquè encara ara són molts els que senten vergonya d'explicar-ho, quan, en realitat, les mares i les famílies s'hi van veure obligades per pura necessitat, per culpa d'un règim il·legal sorgit d'un cop d'estat militar, que monopolitzava i controlava el menjar amb el sistema de racionament.

L'ENSENYAMENT

A partir del setembre de 1936 es va concretar la filosofia que havia de regir *l'escola nova unificada*, impulsada per la Generalitat de Catalunya. David Tormo resumeix com havia de ser aquella escola:

“La seva filosofia es fonamentava en els principis clau d'aquella incipient revolució: el treball, la justícia social, la llibertat i la solidaritat humana; i en la ferma voluntat que l'educació fos per a tots i per a tots igual, ja que volia trencar, així, ambles barreres classistes, econòmiques i de gènere que fins al moment havien mantingut compartiments estancs dins del món educatiu”.⁹

⁹ Tormo, David. “El consell de l'Escola Nova Unificada (CENU). La reforma de l'ensenyament públic com a alternativa a la pedagogia tradicional” a *Breu història de la Guerra Civil Espanyola*. Barcelona, Edicions 62, 2005. Pàg. 388

El franquisme va arrencar de soca-rel tota la llavor de la renovació pedagògica, va depurar el professorat –com ja hem vist–, i va imposar un model educatiu basat en els valors més rancis. Era una escola catòlica, sexista i classista, en la qual la pedagogia es substituïa pels càstigs de tota mena, incloent-hi la violència física.

Al Prat no hi havia gaires escoles. Els *col·legis nous*, el Joan Maragall, que s'havia inaugurat el curs 1935-1936, seguien funcionant, amb el personal depurat. Es van implantar les directrius pedagògiques del regim, amb la segregació de nens i nenes, fins i tot a l'hora del pati. Les nenes tenien les aules a la planta baixa i els nens al primer pis, i els patis estaven separats per un filat. Abans d'entrar a les classes, els nens i les nenes formaven en fila al seu pati i cantaven el *Cara al Sol*. A l'escola s'aplicava el càstig per sistema, fins i tot el físic. Era freqüent acabar de genolls amb els braços en creu, fins i tot amb llibres a les mans, castigat al passadís o rebre una fuetada a la mà amb un punter, un regle o una palmeta. La Montserrat Reixach i l'Encarna Cabrera recorden amb afecte *Doña Pepita*, una vella republicana, que mai els va aixecar la mà i que era molt estricta en el que ensenyava.

En el col·legi de les monges, que havia tornat a obrir després de la incautació del local durant la guerra, només hi havia nens al parvulari i els altres cursos només eren de nenes. Les monges tenien fama de pegar i castigar força. El *quarto de les rates*, el dels mals endreços, on es tancava les nenes, forma part dels records traumàtics de moltes generacions. La Josefina Fortuny, en canvi, explica que, acabada la guerra, ella ja no va poder anar a l'escola, però les monges li deixaven anar sense pagar a canvi que fes feinetes i encàrrecs per al convent. Això, però, també ho va haver de deixar per anar a treballar.

La Maria Peralta era esquerrana i va patir especialment els càstigs. L'esquerra era la mà del dimoni i no es podia fer servir. Per això l'obligaven a escriure, menjar i fer manualitats amb la dreta. Com a correcció, les monges li donaven molts calbots i cops amb un regle a la mà i en alguns casos, tot i que a ella no li van fer, arribaven a lligar la mà a l'esquena.

El català va ser prohibit totalment i es van editar nous llibres de text i programes d'estudis inspirats en la ideologia feixista.

■ Tren conegut com el de l'estraperlo, cap a 1942

■ Pepeta Batalla i les seves alumnes de pàrvuls als anys 40

Totes les aules estaven presidides per un crucifix, una imatge de la Immaculada i un retrat de Franco, acompanyat, de vegades, per un altre de José Antonio. La presència d'aquests símbols era obligatòria.

Les ordres del Ministeri d'Educació obligaven a complir amb els preceptes de la religió catòlica. Els mestres anaven amb els nens i les nenes a missa, i controlaven que hi assistissin. L'Assumpció Nadal recorda com Doña Dolores els donava un paperet amb el segell de l'escola com a prova d'assistència. A final de curs, es feia una festa amb l'alcalde i mossèn Josep, que donaven un premi als infants que tenien més assistència. El premi era un missal, però si ja el tenien d'altres anys, podien rebre un diccionari o un llibre de gramàtica.

Quan venia Franco a Catalunya, els nens i les nenes de les escoles havien d'anar a rebre la seva comitiva. També hi havia d'anar els treballadors de les fàbriques. A tots, els donaven unes banderetes que havien d'agitar al pas dels vehicles.

EL LLEURE

Després de la guerra totes les entitats van ser prohibides i per poder tornar a funcionar havien de passar novament pel tràmit de la legalització. Les entitats creades durant la guerra, en especial les de caràcter obrerista, van desaparèixer definitivament i la resta va haver de buscar fórmules per aconseguir l'autorització. Per descomptat, calia castellanitzar el nom de l'associació i tots els documents, en especial els estatuts, s'havien de redactar en castellà. Les persones que havien de formar les juntes directives eren inspeccionades per tal de conèixer la seva vinculació a la República i per determinar la seva filiació política i les seves creences. Per això, les entitats que volien tornar a funcionar buscaven entre els seus directius persones afins al nou règim o, si més no, gens sospitoses de tenir simpaties polítiques.

Per això, l'activitat associativa cultural al Prat es reinicià amb els grups menys sospitosos ideològicament. Els primers a poder reorganitzar-se al Prat van ser els Pares de Família, ara castellanitzats amb el nom d'Aso-

ciación Católica de Padres de Familia. També es van crear grups centrats en activitats estrictament religioses de curta vida com la *Liga de la Perseverancia*, promoguda per Ramon Roigé i amb una forta presència de dones, i d'altres que van tenir més arrelament com ara les *Filles de Maria*.

El Pares de Família, que s'havien fundat l'any 1935 sota els auspicis del rector Josep M. Homs, estaven organitzats en diferents seccions dedicades a l'esport, la música, el ball i el teatre. Una de les seccions més importants va ser la folklòrica, que centrava una bona part de la seva activitat en la sardana. Tant pel que fa a l'activitat sardanista i musical com per a la teatral, els Pares de Família eren un marc en què les dones es podien relacionar socialment sense ser mal vistes.

Amb els anys, es van crear altres associacions on també participaven les dones, però mai amb càrrecs directius o de responsabilitat en el grup. D'aquestes noves entitats, en destaca el *Grupo Cultural Recreativo La Seda* (1948) i l'*Agrupación Artístico Literaria Cervantes* (legalitzada l'1949 tot i que ja funcionava feia uns mesos).

La principal distracció pera la població, i la més assequible, era el cinema. La gent entrava a la primera sessió i no marxava fins que tancava el local. La demanda era tan gran que en aquells anys hi havia tres sales dedicades a l'exhibició de pel·lícules. L'any 1930 es va inaugurar el Cine Moderno, que substituïa la vella sala La Moderna (1906). Després de la guerra, com a represàlia política contra el propietari, va ser expropiat per l'Ajuntament i fins a l'any 1948 s'usà com a església. Aquell mateix any tornà a funcionar com a cinema. També el Centre Artesà dedicà el seu vell local a les projeccions cinematogràfiques, perquè era més rendible i menys costós que les activitats festives que el Centre organitzava abans de la guerra. El Monmari s'inaugurà com a cinema al desembre de 1946.

Fermí Marimón, amb una llarga trajectòria en el món del cinema, explicava com eren aquelles projeccions:

“El primer responsable que les pel·lícules fossin tallades era, sens dubte, l'administració de l'Estat. Els censors efectuaven la seva labor de prohibició o admissió i qualificació de les pel·lícules, descartant les escenes que consideraven immorals o insultants. Quan es tractava d'una producció nacional, la censura començava ja per la revisió del guió (...). Els distribuïdors, doncs, havien de filar

*molt prim a comprar unes cintes que no tenien la seguretat de poder explotar. Havien de prendre precaució i, abans de presentar a censura una pel·lícula amb escenes susceptibles d'irritar els censors, era millor estripar-les. És a dir, que anterior a la censura estatal, hi havia una autocensura dels futurs afectats".*¹⁰

Durant un anys, a mitja sessió, es parava la projecció i es feia sonar a la sala el *Cara al sol*. Tothom s'havia de posar dret, alçar el braç fent la salutació feixista i cantar. Pels passadissos, uns falangistes vigilaven perquè tothom ho fes. La Montserrat Reixach explica que ella sempre aconseguia sortir abans d'aquell moment i va tenir la sort que no l'enxampessin. Molts homes intentaven fer veure que anaven al lavabo, però els feien sortir i tornar a la sala. Una vegada, un falangista volia pegar una dona amb la culata de la seva pistola perquè, en seure, en un acte reflex molt femení, es fa allisar amb la mà la faldilla per darrera. Ell ho va prendre com una ofensa, perquè s'havia passat la mà que tenia alçada pel cul!

Una de les pel·lícules que va causar més expectació a finals dels anys quaranta va ser *Gilda*, de Charles Vidor. La pel·lícula mostrava una imatge de dona totalment diferent a la que promovia el règim: sensual, independent i de sexualitat lliure. Fermí Marimón recorda, en el seu llibre sobre l'estrena de *Gilda*, com la pel·lícula, tot i passar la censura, va rebre l'oposició dels grups defensors dels bons costums i alguns cinemes on s'exhibia van patir actes vandàlics. Al Prat s'havia d'exhibir entre el 4 i el 7 de març de 1948: *"Estàvem en plena Quaresma, i no deixava de ser perillós, en aquells temps, enfrontar-se a les forces dominants de l'església i la Falange. Pel que es refereix a aquesta última, sempre havíem pagat la 'xapa', una mena d'impost que ens portaven a la taquilla i pel qual abonàvem vint-i-cinc pessetes setmanals, que no repercutíem al públic, ja que ningú en volia saber res i ens l'haurien tirat pel cap. I respecte a l'església, teníem de rector Mossèn Josep Farrés, que mai s'havia posat amb el cinema {...} Doncs a la missa de dotze del diumenge dia 7, segons ens varen dir, va fer referència a l'exhibició de 'Gilda' al Prat i va recomanar als seus feligresos que s'abstinguessin de pecar de luxúria amb espectacles de tan pujada qualificació moral".*¹¹

10 MARIMÓN, Fermí. *Quan vam fer la Gilda*. Rúbrica editorial, El Prat de Llobregat, 2000. Pàg. 59

11 MARIMÓN, op. cit. Pag. 77

■ Concurs de sardanes al camp de futbol del Fondo d'en Peixo als anys 50

■ Primera representació dels Pastorets (Nadal de 1939),
a càrrec del Quadre Escènic dels Pares de Família